

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

MASROP E-Dergi
Cilt 15.2

Kasım 2021

© MASROP E-Dergi, 2021

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi

E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir elektronik dergidir

MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır
Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Elektronik Site Sorumlusu / Web and Graphic Design
Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design
Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone
0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail
masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address
<http://www.masrop.org>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım
Ceren Baykan (TÜ)

Kapak Fotoğrafi
Dicle Kaya Derinoğullu 2015

Cilt 15 Sayı 2 KASIM 2021

Yayımlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler (tekil veya toplu şekilde) basılı olarak çoğaltılamaz veya yayımlandığı sitelerden indirilerek, ticari veya başka bir amaçla dijital platformlarda paylaşamaz. **Yayın etiği açısından yazarların (indirdiği pdf dosyayı doğrudan yüklemesi değil), personel sayfalarında ve *academia.edu* ve *researchgate.net* gibi açık akademik veri tabanlarında makalesinin yayımlandığı sayfanın uzantısını yüklenerek dosya ulaşımı vermesi uygundur.** Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımlar mümkün olmakla birlikte görsellerinin başka yayında kullanımı makale yazarının, görsel sahibinin özel iznine bağlıdır. Makalelerin yazın ve görsel içeriğinin etik ve yasal sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. MASROP E-Dergi makalelerinin görselleri aksi belirtilmediği ve kaynak gösterilmediği sürece makalenin yazarına aittir.

© MASROP E-Dergi, 2021

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) *Editör*
Dr. Ergün Karaca (TÜ) *Yardımcı Editör*
Ceren Baykan (TÜ) *Yayın Editörü*
Uğur Alanyurt (MSGÜ) *Yardımcı Yayın Editörü*

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Oktay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor (Vefat 2013)*
Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ emekli)
Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebali Ü emekli)
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ emekli)
Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü emekli)
Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ emekli)
Dr. Işık Şahin (TÜ emekli)
Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / *Vefat 2019*)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) - *Antik Çağ Arkeolojisi Alan Editörü*
Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü) - *Antropoloji Alan Editörü*
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ) - *Sanat Tarihi Alan Editörü*
Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) - *Önasya Arkeolojisi Alan Editörü*
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) *Nüvizmatik Alan Editörü*
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) - *İngilizce Dil Editörü*
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGÜ) - *Mimarlık Alan Editörü*
Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ) - *Hititoloji Alan Editörü*
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) - *Koruma Onarım Alan Editörü*
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) - *Paleoantropoloji Alan Editörü*

Dergimiz *Academic Search Complete, EBSCO, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS* gibi alan indekslerinde taranan “Alan İndeksleri Tarfından Taranan Hakemli Dergi” konumundadır ve Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) ve ana siteden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı yayımlanmaktadır.

Hakem Danışma Kurulu / Advisory Board

Unvan ve soyadı alfabetik / Title and surname alphabetic

Prof. Dr. Sennur Akansel (TÜ) Prof. Dr. Serdar Aybek (Celal Bayar Ü)
Prof. Dr. Daniş Baykan Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ)
Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ) Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İÜ)
Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü) Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)
Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü) Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)
Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü) Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü)
Prof. Dr. Kaan İren (Muğla Sıtkı Koçman Ü) Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)
Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (MSGSÜ) Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü)
Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü) Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü)
Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü) Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)
Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ) Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü) Doç. Dr. N. Çiçek Akçıl Harmankaya (İÜ)
Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ) Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü)
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Ü)
Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü) Doç. Dr. Özgü Çomezoglu Uzbek (İÜ)
Doç. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü) Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü)
Doç. Dr. Emre Erdan (AMÜ) Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ (Gazi Ü)
Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ) Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ)
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü)
Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü) Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ)
Doç. Dr. Gökhan Kağnıcı (Katip Çelebi Ü) Doç. Dr. Hatice Kalkan (Tekirdağ N. Kemal Ü)
Doç. Dr. Semiha Kartal (TÜ) Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü) Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü)
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü) Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ) Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)
Doç. Dr. Özgür Turak (İÜ) Doç. Dr. Murat Türkteki (Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü)
Doç. Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (S. Demirel Ü) Doç. Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)

Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Mustafa Bilgin (Afyon Kocatepe Ü)
Dr. Baki Demirtaş (TÜ) Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)
Dr. Burcu Kırmızı (Yıldız Teknik Ü) Dr. Ergün Karaca
Dr. Serdar Mayda (Ege Ü) Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü)
Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ) Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü)
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)
Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

Cilt 15 Sayı 2 Kasım 2021 Hakemleri

Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü) Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)
Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ) Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü)
Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Dr. Ergün Karaca (TÜ)

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın Kurulu / <i>Editorial Board</i>	iii
MASROP E-Dergi Hakem Danışma Kurulu / <i>Advisory Board</i>	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi

Araştırma Makalesi

Dicle Kaya Derinoğullu	1-11
Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme <i>The Roman Legions As Bridge Engineers: A Review Of Examples Of Bridges On The Empire's Eastern Border</i>	

Derleme Makale

Mehmet Altun	12-23
Yukarı Mezopotamya Tarihöncesi Toplumlarının Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı <i>The Anthropological Context of Theories on the Cultural Interaction and Communication Methods of Prehistoric Societies in Upper Mesopotamia</i>	
Yaşar Özrili- Ayşenur Sezgin Özrili	24-37
Kültürel Mirasın Simgesel Ögeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler <i>Symbols Of Cultural Heritage: Examples of Health Institutions Functioning as Museums</i>	

Kitap Tanıtımı

Atilla Batmaz	38-40
London, Gloria, <i>Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia</i> , Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5	

Editörden

Dergimizin 2021 Kasım sayısında “Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı araştırma makalesi; “Yukarı Mezopotamya’da Tarihöncesi Toplumların Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı” ve “Kültürel Mirasın Simgesel Öğeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler” başlıklı iki derleme makale ile “London, G. 2020. Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia” kitap tanıtımı okuyucularımıza sunulmuştur.

MASROP E-Dergi 2004 yılında kurulup 2007 yılında yayım hayatına geçtiği günden itibaren 17 yılı geride bırakmıştır. Geçen süreç içerisinde aksaklıklara karşın tüm geriye dönük sayılar ve içerikleri bugün hem dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) hem de derginin internet sayfası (<http://masrop.org/>) üzerinden açık erişimdedir. 2004’de kurucuları; 2005-2010 arasında muhabir üyeleri arasında; 2011-2016 yıllarında editor yardımcılığı ve 2017’den itibaren de editörlüğünde görev aldığım, bir avuç genç gönüllünün emekleriyle kurulan MASROP E-Dergi; şu an *EBSCOhost Academic Search Complete, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS İndeks* alan indeksleri tarafından taranmaktadır. Kurulları ve içeriği de geçen zamanda gelişerek şu anki halini almıştır. Kuruluşundan buyana genç akademisyenlerin de yayım yapabilme alanı olma özelliğini korumaktadır. Dergimiz her ne kadar *EBSCO* gibi uluslararası veri tabanlarında taranıyor olsa da ulusal hakemli dergi konumundadır ve bunu koruyacaktır.

Alan editörü belirlenmemiş dallar için akademisyenlerimizden gelecek tekliflere açık olduğumuzu belirterek, derginin işleyişe ve sürecine katkı sağlayan bilim insanlarına teşekkür ediyorum. 2022’nin hepimize, yoğun bilimsel tartışmalarla verimli geçmesini diliyorum.

Edirne 2021

Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırdaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme

The Roman Legions As Bridge Engineers: A Review Of Examples Of Bridges On The Empire's Eastern Border

Dicle Kaya Derinoğullu*

Öz

Görev yaptıkları bölgelerin güvenliğinden sorumlu olan Roma lejyonları, aynı zamanda bu bölgelerdeki imar faaliyetlerini de yürütmüşlerdir. MS 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun doğu sınırı olarak kabul edilen Fırat (Euphrates) Nehri'nin batısında konuşlanan lejyonlar da öncelikle askeri yollar ve nehrin kolları üzerine köprüler inşa etmişlerdir. İnşa yazıtlarına ve tespit edilebilen buluntulara göre, İmparatorluk Dönemi'nde bölgede lejyon tarafından inşa edilmiş üç köprü bulunmaktadır. Bu köprüler yol ağının kesintisiz biçimde devam edebilmesini sağlamıştır. Köprülerin buldukları yol güzergahları, mimari üslupları ve inşa malzemeleri, imparatorluğun askeri hareketliliğinin ve doğu sınır politikasının anlaşılması için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Fırat (Euphrates) Nehri, Doğu Sınır, Lejyon, Köprü

Abstract

The Roman legions, who were responsible for the security of the regions they served, also carried out construction activities in these regions. From the second half of the 1st century AD the legions stationed to the west of the Euphrates River, which was accepted as the eastern border of the Empire, primarily built military roads and bridges over the branches of the river. According to the construction inscriptions and the finds that can be identified, there were three legion-built bridges in the region during the Imperial Period. These bridges ensured that the road network could continue without intervention. The road routes, architectural styles and construction materials of the bridges are important for understanding the military mobility and eastern border policy of the Empire.

Keywords: Roman Empire, Fırat (Euphrates) River, Eastern Frontier, Legion, Bridge

Giriş

MS 17 yılından itibaren Fırat Nehri (Euphrates), Roma ile Parth imparatorlukları arasında sınır oluşturmuştur. Roma bu sınırı zaman zaman nehrin doğusuna dek genişletse de bir süre sonra güvenli olduğunu düşündüğü nehir çizgisine geri çekmiştir. Kudüs'ün ele geçirilmesinin ardından bölgeye yerleştirilen lejyonlar ve *auxilia* birlikleri, buradaki ulaşım ve iletişimin kesintisiz sağlanabilmesi için yeni yollar ve köprüler inşa etmişlerdir. Bu köprülerden bazıları inşa yazıtları, yazıtlı fragmanlar ve taş ocakları sayesinde bilinmektedir. Fırat Nehri'nin kolları

* Dicle Kaya Derinoğullu (MA), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı Doktora Programı, 1diclekaya@gmail.com, Orcid No: 0000 0003 4728 4373

üzerinde inşa edilen taş köprülerle nehrin ana gövdesi üzerinde inşa edildiği bilinen geçici köprüler sayesinde, askeri ana yol güzergâhlarının teşhis ve takibi yapılabilmektedir.

Köprü İnşasının Kısa Tarihi

Bir akarsuyu geçmek veya engeli aşmak için geçit inşa edebilmenin en basit yolu, açıklığın üzerine yekpare bir taş veya ahşap kalas yerleştirmektir. Bu tip basit inşalar kadar teknik açıdan dönemine göre daha karmaşık köprüler de inşa edilebilmiştir. Bunlardan en bilineni, MÖ 7. yüzyılda Kral Nabopolassar'ın Fırat üzerinde inşa ettirdiği tuğla ve taştan payandalar üzerindeki ahşap tabliyeden oluşan köprüdür (Hdt. I. 186; Gazzola 1963: 14). Tamamen taş malzeme ile inşa edilen Hattuşa'daki köprüde ise bindirme (sahte) kemerden yararlanılmıştır (Naumann 1963: 24-32). Bindirme kemer, kerpiç, tuğla ve taş gibi malzemelerin üst üste birbirini aşacak şekilde yerleştirilmesi ile elde edilir. Bu şekilde inşa edilen geçitler, malzemesi ne olursa olsun, ancak kısa mesafeli açıklıklar söz konusu olduğunda işe yarar.

Geniş açıklıkların nispeten az malzeme ile geçilebilmesi kemer teknolojisini gerekli kılmıştır. Ahşap bir iskele kurularak, kama taşlarının radyal düzende yan yana dizilmesi ile oluşturulan yarım daire biçimli kemer teknolojisi, Hellenistik Dönem'de Didyma Apollon Tapınağı *pronaosu* ve Alinda tiyatrosunda olduğu gibi, sivil ya da dini yapılarda dayanıklı üst örtü elde etmek veya girişleri vurgulamak amacıyla uygulanmıştır (Boyd 1978: 86-87; Dirlik 2017: 822). Bu sistemde yapıya dikeyde uygulanan güç, kemeri oluşturan kama taşları ile payandalara bölünerek iletilir. Böylece yapı, üstten uygulanan kuvvete karşı uzun yıllar dayanabilmektedir (Horst 2013: 77).

Kemer, artan nüfusun etkisiyle uzak mesafelerden kente su getirmek ve akarsuların güvenli geçişini sağlayabilmek için sıklıkla başvurulan bir teknik olmuş; Roma Cumhuriyet Dönemi ile pratik hale gelmiştir (Dirlik 2017: 824). Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde dairesel kemerin yanı sıra sivri ve segmental kemerli köprülerin de inşa edildiği görülür.

Lejyon Mühendisleri

MÖ 107 yılında General Gaius Marius'un yaptığı askeri düzenlemelerle lejyonerlik meslek haline gelmiş; Numidia, Hispania, Güney Gallia, Makedonia ve Asia'yı kapsayan geniş sınırlarla birlikte asker sayısı arttırılmıştır. Roma vatandaşlık hakkına sahip olmayanlardan *Auxilia* (Yardımcı) Birlikleri oluşturulmuştur. *Auxilia* mensupları arasında çok iyi yetiştirilmiş savaş makina mühendisleri ile yol ve köprü yapımında usta mühendisler yer almaktadır (Tac., Ann, IV.5; Holder 1980: 140-147; Maxfield 1981: 292). İmparatorluk, asker sayısı beş bini bulan her bir lejyonu ile Roma, çeşitli coğrafyalarda eyaletler kurmaya, binlerce kilometrelik yol ve birçok köprü inşa etmeye başlamıştır.

Roma kenti ve çevresindeki yolların yapımından *consuller*; eyaletlerde *proconsuller* ve *praetorlar*, askeri alanlarda ve sınır bölgelerinde ise lejyonerler sorumluydular. Cumhuriyetin sonlarına doğru, bu lejyonerlere *centuria accessorum velatorum* (ulaştırma birliği) adının verildiği görülmektedir (Horst 2013: 26).

İmparatorluk topraklarında inşa edilecek veya onararak standartlara uygun hale getirilecek yollar öncelikle askeri amaca hizmet etmektedir. Lejyonlar da bu faaliyetleri yürütecek lejyonerler için okul görevi görmüştür. Mühendislik ve mimarlık alanlarında bilgili olanlar, bazı rütbelere ve ayrıcalıklara sahiptir (Watson 1969: 76). Bunların içinde *haruarchitecti* (mühendisler), *nauegi* (gemi mühendisleri), *aquilices* (hidrolik mühendisleri), *fabrii* (taş ustaları/zannatkarlar), *ferrarii* (demirciler), *carpentarii* (marangozlar) ve *lapidarii* (taş ustaları)

yer almaktadır (Webster 1979: 119). En yüksek mühendislik derecesi ise “*praefectus fabrum*”dur (Smith 1901-1914: 821; O’connor 1993: 42). İnşaatlarda lejyonerlerin yanı sıra köleler çalışmaktadır. Ayrıca Roma vatandaşı olan sivil mühendisler de bu inşaatlarda istihdam edilmektedir (O’connor 1993: 43). İmparatorluk Dönemi’nde, alanında uzman olanların bölge bölge gezdiği ve tecrübe edindiği de bilinir. İhtiyaç halinde dışarıdan da işçi alınmaktadır (Horst 2013: 27).

Yukarıda mühendis olarak bahsedilen grup için Antik Dönem’de genel olarak “*architectus*” kelimesi kullanılmıştır (O’connor 1993: 38). Prokopios (I. 1. 24; II. 3. 2; II. 3. 11) ise bunları “*mechanicos*” ve “*architecton*” olarak ayırmıştır. Fakat köprüler, *architecton*dan ziyade onları inşa ettiren yerel yönetici veya imparatorun adıyla anılageldiğinden çok az sayıdaki köprünün *architecton*u bilinmektedir. İnşa yazıtı ile günümüze ulaşan askeri köprüler, bu nedenle önemlidir.

Resim 1. Doğu Sınır Hattındaki Garnizonlar

Doğu Sınırdaki Askeri Ulaşım ve Fırat Nehri Geçişleri

Tiberius Dönemi’nde Provincia Cappadocia’nın kurulması ile imparatorluk, Fırat Nehri’nin batı kıyısına dek genişlemiştir. MS 70 yılında Kudüs, Vespasianus tarafından ele geçirilmiş; hemen sonra doğu sınır hattı düzenlenmiştir. Burada askerî açıdan önem taşıyan Zeugma (Hartmann ve Speidel 2013: 390), Samosata (Samsat), Melitene (Battalgazi) ve Satala (Sadak)’ya kalıcı karargâhlar kurulmuştur (Mitford 1974: 160). Zeugma’ya *Legio III Scythica* (Gregory 1996: 129; Pollard ve Berry 2012: 140), Samosata’ya *Legio XVI Flavia Firma* (Özgüç 2009: 32), Melitene’ye *Legio XII Fulminata* (Gregory 1996: 49) ve Satala’ya *Legio XV Apollinaris* (Pollard ve Berry 2012: 66) konuşlandırılmıştır. Zeugma ile Samosata garnizonları nehrin kıyısında, Melitene garnizonu ise nehre oldukça yakın ve hâkim bir noktada bulunmaktadır (Resim 1). Garnizonların aralarında kaleler ve gözetleme kuleleri yer almakta;

bu askeri yapıların tümü ana ve tali yollarla birbirlerine bağlanmaktadır (Mitford 1977: 503). Fırat Nehri'ne birçok akarsu ve derenin karıştığı bu coğrafya, taş köprü inşasını gerekli kılmıştır.

Fakat Roma'nın askeri kullanım amacıyla ahşap veya hayvan derisi gibi geçici malzemelerle de köprüler inşa ettiği bilinmektedir. Çünkü bu tip köprüler savunma hatlarında avantaj sağlamaktadır. Bunlar günümüze kadar gelemediğinden antik yazarların eserlerine bakmak gerekir. Örneğin Cassius Dio, lejyonerlerin bir yüzer köprüyü nasıl inşa ettiklerinden şu şekilde bahseder: “Nehirler, Romalılar tarafından oldukça kolay biçimde geçilir. Çünkü bu, askerler için savaş tatbikatıdır ve onlar Ister, Ren ve Fırat nehirlerinde alıştırma yaparlar. Köprüyü oluşturacak gemiler düz tabanlıdır. Bunlar, köprü'nün yapılacağı noktanın biraz yukarısına demirlenir. Komut verildiğinde, önce bir geminin, köprü'nün kurulacağı noktaya doğru akıntıyla sürüklenmesine izin verilir. Gemi, köprü kurulacak noktanın karşısına gelince, dereye içi taşlarla dolu hasır sepeti atarlar ve bu çapa işlevi görür. Diğer gemileri de kısa aralıklarla bu şekilde dizerek karşı kıyıya uzanan bir köprü oluştururlar” (Historiae Romana LXXI.2). Bu tip köprülerden birinin Zeugma'da inşa edildiği düşünülmektedir (Aylward 2013: 21).

Resim 2. Fırat Nehri Güzergâhında Lejyon Tarafından İnşa Edilen Köprüler

Zeugma dışında Fırat Nehri'nde birkaç noktadan daha geçildiği düşünülmektedir. Bu geçişler keleklerle¹ sağlanmıştır. Bu tip bir nehir geçişinin, Erzincan Altıntaş'ta bulunan Roma kalesi Zimara'da² kullanıldığı bilinir (Mitford 1980: 1189; Edwell 2008: 22).

¹ Kelek; keçi, koyun, eşek gibi hayvanların postlarının şişirildikten sonra üzerlerine ahşap çerçeve ve kalaslar konularak elde edilen basit saldır.

² Zimara, *Antoninum Itinerarium* (208.5) ve *Tabula Peutingeriana* (11.7)'ya göre Analibla (Boyalık-Hasanoava) ile Sabus (Çit Harabe) arasında olup, Trapezos (Trabzon) ve Satala'dan gelip Melitene ve Samosata'ya giden Roma askeri yolu üzerindedir. Buradaki kalenin de nehir geçişini kontrol etmek amacıyla Flaviuslar veya Traianus Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir (Mitford 1980: 1189; Edwell 2008: 22).

Ammianus Marcellinus “... nehri oradan geçmek, Zeugma ve Capersana³ yakınlarındaki köprüleri yıkmak ve -eğer ki talih yardım ederse- düşmanların saldırısını püskürtmek için hızla Samosata’ya yol almaya karar verdik” (XVIII.8.1) şeklinde yazmıştır. Bu nedenle geçici malzeme ile inşa edilen köprülerden bir diğeri, Fırat’ın batısındaki Sarılar ile doğusundaki Ayni arasında kurulmuş olabileceği düşünülmektedir (Comfort 2010: 161). Bu geçiş Zeugma ile Samosata arasındaki ana askeri yolun bir parçasıdır; yol buradan kuzeye devam edebilmek için Habeş ve Araban köprülerinden geçmektedir.

Lejyon Tarafından İnşa Edilmiş Taş Köprüler

Fırat’ın kolları üzerinde imparatorluğun farklı dönemlerine ait köprüler olmakla birlikte, sınır hattını kontrol edebilmek amacıyla lejyonlar veya auxilia tarafından inşa edildiği tespit edilebilen üç köprü bulunmaktadır (Resim 2).

Cendere/Septimius Severus Köprüsü

Adıyaman’ın Kahta İlçesi’nde, Nymphaios/Kahta Çayı üstündeki köprü, 117 m uzunluk ve 7,5 m genişliktedir (Resim 3-4). Yüksekliği 17 m olan köprü’nün bir ana bir de tahliye kemeri bulunmaktadır. Ana kemer 34 m genişliğe sahip olup, Roma tarihinde bilinen en geniş açıklığa sahip köprülerden biridir. Büyük, yerel, sarımsı beyaz kireçtaşı blokların kullanıldığı yapı, *opus quadratum* işçiliktir. Köprü girişlerini vurgulayan üç adet Korinth başlıklı sütun, Septimius Severus’un asker kimliğine vurgu yaparak kendisini, eşi Iulia Domna ile oğulları Caracalla’yı onurlandırmaktadır. Geta’nın adının yer aldığı düşünülen dördüncü sütun ise Caracalla tarafından “*damnatio memoriae*”ye uğratılarak yıktırılmıştır. Köprü, imparatorluğun doğu sınırındaki iki önemli garnizon olan Samosata ile Melitene arasındaki askeri yol güzergâhında yer almaktadır. Köprü’nün korkuluğunda bulunan yazıta göre Syria Valisi L. Alfenus Senecio, Lejyon Komutanı Marius Perpetuus ile Legio XVI Flavia Firma’nın yardımcı birliği inşaattan sorumludur.

Resim 3. Cendere (Septimius Severus) Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

³ Capersana, birçok araştırmacıya göre Ayni/Gözeli’dir.

Resim 4. Cendere Köprüsü'ndeki İnşa Yazıtı (Kaya Derinoğullu 2015)

Araban/Karasu Köprüsü

Gaziantep İli, Araban İlçesi, Gümüşpınar Köyü sınırlarında, Karasu Nehri üzerinde yer alan Araban Köprüsü, orijinalde en az altı kemerlidir. Günümüzde tek kemeri kalmış ve oldukça tahrip olmuştur. Harç ve moloz çekirdek üzerine iyi işlenmiş yerel kireçtaşı bloklardan inşa edilen köprü, *opus quadratum* işçilikli olup Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenir (Comfort 2008:89). Köprü, Fırat Nehri'nin batısı boyunca uzanan kuzey-güney doğrultulu Doliche-Samosata rotası üzerindedir. *Tabula Peutingeriana*'ya göre köprüden doğuya devam eden yol Tarsa (Kuyulu/Turuş) istasyonu üzerinden Samosata'ya ulaşmaktadır. Wagner köprü'nün etrafında, Zeugma'da karargâhı bulunan Legio III Scythica'ya ait damgalı tuğlalar tespit etmiştir (Wagner 1977: 521). Ayrıca kuş uçuşu 5 km güneyinde Arulis (Gümüşgün) taşocağında bölgede görev yapan lejyonların isimlerinin yer aldığı yazıtlar bulunmaktadır.

Resim 5. Araban/Karasu Köprüsü (Kaya Derinoğlu 2015)

Habeş Köprüsü

Gaziantep İli, Araban İlçesi, Hisarköy ile Tarlabası köyleri arasında yer alan Habeş Köprüsü, Araban Köprüsü gibi Karasu Nehri üstünde; Karasu'nun Fırat ile birleştiği kavşakta bulunmaktadır⁴. Köprü 40 m uzunlukta ve 5 m genişliktedir. Büyük boy kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olup *opus quadratum* işçilik sergilemektedir (Comfort 2008: 92). İnşa yazıtına göre Septimius Severus Dönemi'nde, Legio III Scythica tarafından inşa edilmiştir. (Comfort 2002: 275-276).

Bölgedeki Taş Ocakları

Zeugma - Samosata güzergâhında, yol ve köprü inşası için gerekli taş blokların çıkarılabileceği ocaklar bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kuyulu/Turuş (Tarsa)'tadır. Roma Dönemi'ne ait nekropolü de bulunan yerleşim alanındaki ocak, Samosata ile Kızılın/Singas Köprüsü⁵ arasındadır (Blömer ve Winter 2011: 149-150).

Aynı yol güzergâhına ait Yarımca/Merzumen Köprüsü'nün⁶ yarım kilometre batısında da bir taş ocağı bulunmaktadır. Buradan çıkarılan blokların köprüde ve köprüye uzanan yolun

⁴ Köprüden ilk defa Chapot (1907:272) bahsetmiştir. 1960'larda yıkılmış, 2000 yılında Birecik Barajı suları altında kalmıştır. Baraj su tutmadan kısa süre önce Comfort (2002: 275-276; 2008: 92) yapıyı belgelemiştir.

⁵ Kızılın/Singas Köprüsü, Adıyaman İli, Besni İlçesi, Kızılın ile Gümüşkaya köyleri arasındadır. Köprü, Fırat'ın bir kolu olan Göksu üzerindedir. Üç kemerli köprünün uzunluğu 155 m ve genişliği yaklaşık 7,5 m'dir. Yerel kireçtaşından dairesel kemerli inşa edilmiştir.

⁶ Yarımca/Merzumen Köprüsü, Gaziantep İli, Yavuzeli İlçesi, Yarımca Köyü'nde; Merzumen Irmağı üzerinde yer alır. Tek dairesel kemerli köprünün uzunluğu yaklaşık 24 m; genişliği 7,5 m ve kemer açıklığı 15 m'dir. Yerel

inşasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Taş ocağında ayrıca Roma kartalı ile bir tanrı veya tanrıça olduğu düşünölen figüre ait kabartmalar tespit edilmiştir (Blömer ve Winter 2011: 198-99; Comfort vd.: 2000: 117).

Yarımca'nın güneydoğusunda, köprü ile Zeugma arasındaki Gümüşgün/Ehneş (Arulis)'teki taş ocağı ise lejyon kullanımını kanıtlaması açısından önemlidir. Ocağın yüzeyinde Zeugma'da yerleşik bulunan Legio III Scythica ile MS 3. yüzyılda Parth Seferi'nde yer aldığı bilinen Legio III Flavia Felix'e ait yazıtlar tespit edilmiştir (Albustanlıoğlu 2015: 144).

Değerlendirme

Doğu sınırın şekillendiğı ve lejyonların kalıcı biçimde konuşlandırıldığı Vespasianus Dönemi'nde garnizonlar, kaleler ve askeri standartlara uygun yollar inşa edilmiştir. Bu dönemde, Doğu sınır hattının stabil olmaması nedeniyle taş köprü tercih edilmediğı görülür. Nehir geçişleri, geçici malzeme ile inşa edilen köprülerle sağlanmış olmalıdır. Septimius Severus Parthlarla savaşmış; Osrhoene, Syria ve Kuzey Mesopotamia topraklarını düzenlemiş; Syria'yı "Coele Syria" ve "Syria Phoenice" olarak iki eyalete bölmüştür. Bu aynı zamanda Fırat'ın batısında kalan topraklar üzerinde Roma hakimiyetinin güçlendiğı ve askeri hareketliliğın artması sebebiyle kalıcı çözümlerin arandığı dönemdir. Lejyonların inşa ettiğı bilinen üç köprü de Zeugma-Samosata-Melitene yolu üzerinde yer almaktadır.

Her üç köprü de tek sıra kaburga kemerli, harçlı moloz çekirdek üzerine *opus quadratum* işçiliklidir. Cendere Köprüsü, MS 71/72 yıllarında Vespasianus tarafından Satala'ya yerleştirilen; Hadrianus Dönemi'nde ise Samosata'ya konuşlandırılan Legio XVI Flavia Firma tarafından, Samosata-Melitene askeri yolu üzerinde inşa edilmiştir. Araban ve Habeş köprüleri ise MS 66'da Zeugma'da konuşlandırılan Legio III Scythica tarafından inşa edilmişlerdir. Bu iki köprü Zeugma-Samosata yol güzergâhında olup, bölgedeki taş ocaklarına yakın konumdadırlar. Her lejyon, kendi karargahına yakın ve kendisi için stratejik konumdaki yol ve köprü inşasından sorumlu tutulmuş olmalıdır. Farklı iki lejyon tarafından inşa edilen üç köprünün aynı mimari üslubu sergilemesi ise, bu yapıların inşasından önce, ortak bir program kapsamında planlandıklarını göstermektedir.

Zeugma ile Samosata güzergâhı üzerinde, Araban Köprüsü'ne çok yakın konumda bulunan Kızılin/Singas Köprüsü ile Yarımca/Merzumen Köprüsü, inşa yazıtları bulunmaması sebebiyle askeri inşaat olarak değerlendirilmemiştir. Fakat bu köprüler de diğer üç köprüyle aynı mimari üslupta ve malzemelerle inşa edilmiş olup Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenmektedir. Makaleye konu olan köprülere ek olarak Singas/Kızılin ve Yarımca/Merzumen köprülerinin tamamında, bölgenin kayaç yapısına uygun biçimde kireçtaşı bloklar kullanılmıştır. Yakınlarda bulunan Tarse (Turuş/Kuyulu), Yarımca (Gaziantep) ve Arulis (Gümüşgün) ocaklarının bu malzemeleri sağlaması olasıdır. Fakat ocaklarla köprüler arasında malzemeye yönelik analizlerin yapılması gerekmektedir.

Kolları üzerinde kalıcı malzeme ile köprüler olsa da Fırat'ın ana gövdesi üzerinde bu tip bir köprü inşa edilmemiştir. Bunun muhtemel iki sebebi vardır. İlki, Parthlar ile Roma arasında nehrin sınır kabul edilmiş olmasıdır. Burada inşa edilecek kalıcı bir köprü, her iki taraf için de güvenlik açığı oluşturur. İkincisi, Fırat gibi yatağı geniş ve debisi yüksek nehirlerin Roma'nın elindeki kemer teknolojisi ile geçilmesinin zor olmasıdır. Nehir yatağına payanda inşa etmeden

kireçtaşından inşa edilen köprünün yer aldığı vadi boyunca, Doliche-Samosata yoluna ait bordürler ve döşeme kalıntıları tespit edilmiştir (Comfort ve Ergeç 2001:28)

tek bir dairesel kemerle geçilebilecek kadar yatağın daraldığı çok az nokta bulunmaktadır. Daralan bu kısımlar, ana yol güzergâhlarına uzaktır. Debisi yüksek, çok kaynaklı ve ilkbahar taşkınlarının yaşandığı Fırat'ta inşa edilecek çok kemerli köprünün de uzun ömürlü olmayacağı açıktır. Nehir bu sebeplerden dolayı 20. yüzyılda betonarme köprüler inşa edilinceye kadar ahşap köprüler ve keleklerle geçilebilmiştir.

Resimlerin Listesi

Resim 1. Doğu Sınır Hattındaki Garnizonlar (Google Earth)

Resim 2. Fırat Nehri Güzergâhında Lejyon Tarafından İnşa Edilen Köprüler (Google Earth)

Resim 3. Cendere (Septimius Severus) Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

Resim 4. Cendere Köprüsü'ndeki İnşa Yazıtı (Kaya Derinoğullu 2015)

Resim 5. Araban/Karasu Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

Kaynaklar

Antik Kaynaklar

- Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae. Roma Tarihi*, Çev: S. Özgüler, İstanbul, 2019.
- Cass. Dio Cassius Dio, *Historiae Romanae. Roman History, Volume I: Books 1-11*. Çev: Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 32. Cambridge, 1914.
- Hdt Herodotos, *Historiai. Tarih*, Çev: M. Ökmen, İstanbul, 2016.
- Proc. Prokopios, *De Aedificiis. Buildings*, Çev: H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, Londra, 1949.
- Tac. Tacitus, *Annales. The Annals of Tacitus*, Çev: C.H. Moore - J. Jackson, The Loeb Classical Library, Londra, 1962.

Modern Kaynaklar

- Albustanlıoğlu 2015: Albustanlıoğlu, T., “Zeugma (Arulis/Ehneş) Taş Ocaklarında İsmi Belirlenen Bir Başka Lejyon: Legio III Flavia Felix”, *Anadolu*, 41, 2015, 135-151.
- Aylward 2013: Aylward, W., “The Rescue Excavations at Zeugma in 2000”, *Excavations at Zeugma III*, Ed: William Aylward California, 2013, 1-54.
- Blömer ve Winter 2011: Blömer, M., E. Winter., *Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi: Kommagene*, Homer Antik Kentler Serisi 11, İstanbul, 2011.
- Boyd 1978: Boyd, T. D., “The Arch and Vault in Greek Architecture”, *AJA* 82.1, 1978, 83-100, 1978.
- Chapot 1907: Chapot, V., *La frontière de l'Euphrate de Pompée à conquête arabe*, Paris, 1907.
- Comfort, vd. 2000: Comfort, A. vd. “Crossing the Euphrates in Antiquity: Zeugma Seen from Space”, *Anatolian Studies*, 50, 2000, 99-126.

- Comfort ve Ergeç 2001: Comfort, A., R. Ergeç., “Following the Euphrates in Antiquity: North-South Routes Around Zeugma”, *Anatolian Studies*, 51, 2001, 19-49.
- Comfort 2002: Comfort, A., “Legio III Scythica”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 138, 2002, 275-276.
- Comfort 2008: *Roads on the Frontier Between Rome and Persia: Euphratesia, Osroene and Mesopotamia from AD 363 to 602*, 1, 2008.
- Comfort 2010: Comfort, A., “Güney Doğu Anadolu’daki Roma Köprüleri/Roman Bridges of South-Eastern Anatolia”, Güney Doğu Anadolu Araştırmaları Sempozyumu (30 Nisan - 1 Mayıs 2009), İstanbul, 2010, 157-173.
- Comfort 2011: Comfort, A., “Roman Bridges Of South-East Anatolia”, *L’Anatolie des peuples, des cités et des cultures* (IIe millénaire av. J.-C. – Ve siècle ap. J.-C.). Colloque international de Besançon (26-27 Novembre 2010) 2, 2011, 315-342.
- Cumont 1917: Cumont, F., *Etudes syriennes*, Paris, 1917.
- Dirlik 2017: Dirlik, N., “Antik Dönemde Kemer ve Tonoz”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXII*, 2017, 815-846.
- Dussaud 1927: Dussaud, R., *Topographie historique de la Syrie antique et medieval*, Paris, 1927.
- Edwell 2008: Edwell, P. M., *Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control*, Routledge Monographs in Classical Studies, Kanada, 2008.
- Evans 1981: Evans, J. K., “Political Patronage in Imperial Rome: The Appointment of Marius Celsus as Governor of Syria in AD 72”, *Epigraphische studien* 12, 1981, 215-224.
- French 1983: French D., H., “Supplementary Notes 1 and 2”, ed: S. Mitchell, *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, *BAR* 156, 1983, 71-103.
- Forbes 1934: Forbes, R. J., *Notes on the History of Ancient Roads and Their Construction*, Amsterdam, 1934.
- Gazzola 1963: Gazzola, P., *Ponti Romani*, Firenze, 1963.
- Görkay 2017: Görkay, K., “Zeugma Lejyon Yerleşkesi: Yeni Araştırmalar, Sonuçlar ve Ön Değerlendirmeler”, *Anadolu/Anatolia*, 43, 2017, 147-166.
- Gregory 1996: Gregory, S., *Roman Military Architecture on the Eastern Frontier from AD 200-600*, Vol II, Adolf M. Hakkert: Amsterdam, 1996.
- Hartmann ve Speidel 2013: Hartmann, M., M. A. Speidel., “Military Installations at Zeugma: An Overview of the Swiss Archaeological Investigations, 2001–2003”, *Excavations at Zeugma III*, Ed: William Aylward California, 2013, 381-392.

- Holder 1980: Holder, P. A., *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan*, BAR, Oxford, 1980.
- Horst 2013: Horst, B., *Roads and Bridges of the Roman Empire*, Londra, 2013.
- Huntington 1902: Huntington, E., “Through the Great Canon of the Euphrates River”, *The Geographical Journal* 20.2, 1902, 175-200.
- Maxfield 1981: Maxfield, V. A., *The Military Decorations of the Roman Army*, California, 1981.
- Mitford 1977: Mitford, T. B., “The Euphrates Frontier in Cappadocia”, *Studien zu den Militärgrenzen Roms II*, 38, Köln, 1977, 501-511.
- Mitford 1980: Mitford, T. B., “Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes”, ed: H. Temporini ve W. Haase, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 13, 1980, 1169-1228.
- Naumann 1963: Naumann, R., “Die hethitische Brücke über die Schlucht bei Büyükkaya (Bogazköy)”, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 94, 1963, 24-32.
- O’connor 1993: O’Connor, C., *Roman Bridges*, Cambridge, 1993.
- Özgülç 2009: Özgülç, N., *Samsat: Sümeysat, Samasota, Kumaha, Hahha, Hahhum*, Ankara, 2009.
- Pollard ve Berry 2012: Pollard, N., J. Berry, *The Complete Roman Legions*, Londra, 2012.
- Smith 1901-1914: Smith, W., *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Londra, 1901-1914.
- Wagner 1977: Wagner, J., “Legio IIII Scythica in Zeugma am Euphrat”, *Limesforschungen*, 10, 1977, 517-539.
- Webster 1979: Webster, G., *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries*, Londra, 1979.
- Watson 1969: Watson, G. R., *The Roman Soldier*, Bath, 1969.
- Yıldırım 2011: Yıldırım, E., *Pers Hakimiyetinin Bitiminden Bizans Hakimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi*, Selçuk Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2011.